

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10968447>

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARIDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHDA REFLEKSIY YONDASHUV TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH

Odiljanova Gulasal Ilhomjon qizi

NamDU tayanch doktoranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada ta'lim tizimi boshqaruvining ahamiyati va maktablarining boshqaruvi ularning xususiyatlari, o'qituvchilarning kasbiy refleksiyasi o'quvchilarning aqliy salohiyatini rivojlantiruvchi omili sifatidagi olimlarning qarashlari, kasbiy refleksiyaga doir muammolar va yechimlar haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** O'qituvchining kasbiy refleksiyasi, kommunikativ refleksiya, pedagogik refleksiya, kasbiy refleksiya, inson psixikasi.*

ВНЕДРЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ РЕФЛЕКСИВНОГО ПОДХОДА В ОРГАНИЗАЦИИ И УПРАВЛЕНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ПРОЦЕССОМ В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Одилжанова Гуласал Ильхомжон кизи

докторант НамГУ.

***Аннотация:** В данной статье рассмотрены взгляды ученых на значение управления системой образования и особенности управления школой, а также рассмотрен фактор развития умственного потенциала учащихся, профессиональная рефлексия педагогов, освещены проблемы и решения профессиональной рефлексии.*

***Ключевые слова:** профессиональная рефлексия учителя, коммуникативная рефлексия, педагогическая рефлексия, профессиональная рефлексия, психика человека.*

PRACTICAL APPLICATION OF REFLECTIVE TECHNOLOGIES IN ORGANIZING AND MANAGING PEDAGOGICAL PROCESSES IN GENERAL EDUCATION INSTITUTIONS

Odiljanova Gulasal Ilhomjon qizi

doctorant at NamSU

Abstract: *This article discusses the importance of educational system management and the peculiarities of school management, the views of scholars on the professional reflection of teachers as a factor in developing students' intellectual abilities, issues and solutions related to professional reflection.*

Keywords: *Teacher's professional reflection, communicative reflection, pedagogical reflection, professional reflection, human psyche.*

KIRISH.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi, 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi hamda 2019 yil 6 sentyabrdagi PF-5812-sonli “Professional ta‘lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmonlari, muhim ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Aynan, bugungi kunda yoshlarda professional ta‘lim, o‘quvchi-yoshlarda kasbiy kompetentliklarini shakllantirish, professional ta‘lim muassasalarida ta‘lim-tarbiya jarayonini boshqarish masalasi eng dolzarb masalalardan biriga aylandi.

So‘nggi yillarda pedagog va psixolog olimlar o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatida fikrlash hamda analitik qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etishini ta‘kidlamoqdalar.

Refleksiya inson faoliyatini nafaqat ichki, balki tashqi ko‘rinishida ham takomillashtirish imkonini beradi. Shuningdek, refleksiya insonga rivojlangan intellektning muhim tarkibiy qismi sifatida o‘zining tashqi olam bilan predmetli-ijtimoiy munosabatlarini tahlil qilish, mushohada yuritish va qayta fikrlash qobiliyatini beradi. Shunday qilib, L.S. Vigotskiy, S.L. Rubinshteyn, A.N. Leontev va boshqa mualliflarning ishlarida refleksiya kognitiv, genetik, shaxsiyatli va kommunikativ jihatlarida o‘rganilgan.

Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga refleksiv yondashuv texnologiyalarini joriy etish hamda tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat:

- oldindan belgilangan ta‘limiy vazifalar va natijalarni anglab yetish;
- o‘quv faoliyatini motivatsiyalash, o‘quv materialini elementlari orasidagi mantiqiy bog‘lanishlar va mazmunan eslab qolish yordamida o‘quv materialini tushunish va o‘zlashtirish;

- erishilgan natijalarni baholash va to‘g‘rilash, tuzatish;
  - taqqoslash metodlari, sxemalari orqali hal etish;
- o‘quv faoliyatida qaytarma aloqa yordamida o‘zini o‘zi boshqarish, o‘zini o‘zi nazorat qilish refleksiya natijasi bo‘lib, ta‘lim olayotganlarni rivojlantirish va o‘zgartirish, o‘quv faoliyati subyekti sifatida ularni faollashtirish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Refleksiya lotinchada “reflexsio” - orqaga qaytish – “har tomonlama barkamol rivojlangan insonning o‘z xatti - harakatlari va ularning qonuniyatlari anglashga qaratilgan nazariy faoliyat shaklidir, inson ma’naviy dunyosining o‘ziga xos deb hisoblaydilar (V.A.Krivosheev, G.P. Shchedrovitskiy va boshqalar). Umumiy o‘rta ta‘limida kasbiy kompetentlikni shakllantirish, rivojlantirish va diagnostika qilish masalalari Q.M.Abdullayeva, N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, M.B.Urazova, O.A.Quysinovlar, xorijiy mamlakatlarda K.Kameron, R.Kuinn, R.Marr, Dj.Raven, S.Xollifordlar tomonidan tadqiq etilgan.

P.Gutman, R.Merton, P.Drucker, P.Lench, P.Kotler kabi xorij olimlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotning turli sohalarida strategik boshqaruv, boshqaruvga innovasiyalarni joriy etish, ta‘lim sohasi menejerlik kompetentligi tadqiq etishga doir ilmiy izlanishlari mavjud.

Olib borilgan izlanishlar va tahlillar shuni ko‘rsatadiki, umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish bo‘yicha ko‘plab ilmiy-tadqiqot ishlari bajarilgan bo‘lsa-da, umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga reflektiv yondashuv texnologiyalarini joriy etish muammolariga juda kam e‘tibor qaratilgan.

Bu esa umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishni reflektiv yondashuv texnologiyalarini joriy etish asosida takomillashtirishni taqozo etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolada reflektiv ta‘lim texnologiyasi, o‘z shaxsiy faoliyat refleksiya hisobiga anglangan pedagogik jarayonni shaxsning o‘zini o‘zi boshqarish mexanizmlariga yo‘naltirish, o‘z shaxsiy tajribasi orqali ta‘lim va tarbiya jarayoni uchun sharoit yaratish, ta‘lim oluvchilar uchun reflektiv faoliyatni amalga oshirish va o‘zlashtirishga imkoniyat berish, o‘quvchilarning ichki bilish motivatsiyalarini kuchaytirish bo‘yicha muhokama etiladi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

B.Z. Vidfov. V.N.Xarkin kabi olimlar refleksiyaning - insonning o‘z-o‘zini anglashi, kasbiy refleksiyaning esa o‘z-o‘zini kasbiy faoliyati davomida anglashi,

o'qituvchi mahorati, pedagogik refleksiyaning - pedagogik kasbiy omilkorlikda o'zini anglash deb ta'riflaydilar. G.M.Kodjaspirova o'qituvchining pedagogik faoliyati barcha qirralari bilan refleksiv hodisa bo'lsa, demak bu pedagogik refleksiya, degan nuqtai nazarni ilgari suradi.

B.Z.Vulfovning fikriga ko'ra, kasbiy refleksiya jarayonida o'qituvchi o'zi tanlagan pedagogik kasbi talab qiladigan darajada o'z imkoniyatlarini, u haqdagi mavjud tasavvurlarining pedagogik tajribasining muhim jihatlari bilan nisbatlaydi, va "ixtiyoriy ravishda shaxsiy pedagogik mahorat zanjiri"ni hosil qiladi.

Uning fikr mulohazasi L.S.Rubinshteynning pedagogik faoliyatdagi tashqi sabablarning ichki shart-sharoitlar asosida bilvosita harakati haqidagi mashhu qoidasini tasdiqlaydi. O'qituvchi pedagogik mahoratning asosiy xususiyatlaridan biri uning rivojlanishida uzluksizlikning mavjudligidir. Demak, refleksiv jarayonda o'qituvchining kasbiy mahorati, kasbiy sifatlari mavjudmi yoki yo'qmi deb qayd etish kerak emas, balki ularning rivojlanishini, boyib borishini kuchayishini rag'batlantirish inobatga olinishi lozim.

Ta'lim jarayoni aynan shunga xizmat qilishi kerak, qachonki bilimlar, ko'nikmalar, malakalar ongli ravishda o'z-o'zini takomillashtirishga ichki undov bilan qabul qilinsagina u ishlanadi. Shunga qaramay o'qituvchining o'zi haqidagi deyarli har qanday fikr-mulohazasi, kasbiy refleksiyaning deyarli har bir jarayoni, kasbiy faoliyatni qiziqarli qilish uchun muhim ahamiyatga ega: chin ko'ngildan va mehr bilan bajariladigan og'ir mehnat ham kasbiy faoliyatni osonlashtiradi, bu esa refleksiyaning asosiy mazmun va mohiyati asoslaridan biridir. Pedagog olimlar G.A.Golitsin va G.P.Shedrovitskiyning ishlarida refleksiyaga o'qituvchi pedagogik faoliyati rivojlanishining asosiy omili va tabiiy mexanizmi sifatida katta ahamiyat berilgan. G.P.Shedrovitskiy refleksiyaning insonning «ijobiy faoliyatlari majmuasi» nuqtai nazaridan o'rganishni taklif qiladi. U qandaydir pedagogik faoliyatni amalga oshirish mumkin bo'lmasa, bu g'oya asosida ushbu faoliyat doirasidan tashqariga «refleksiv chiqish» tizimi quriladi, deb hisoblaydi. Kasbiy refleksiya O'qituvchining o'zo'zmi rivojlantirishda (bu uning o'z ijodiy mehnati natijasidan qoniqmasligi aslo mumkin emasligi bilan belgilanadi) shijoati. Kasbiy faoliyatiga oid yangiliklarni muntazam izlanishida, ijodkorligida namoyon bolishi bilan asoslanadi, demak refleksiya o'qituvchining o'z-o'zini kasbiy takomillashtirishiga ham asos boladi, deb aytish mumkin. Kasbiy pedagogik faoliyatda refleksiv jarayonlarni o'rganib ta'kidlash mumkinki, refleksiya nafaqat pedagogik faoliyatni rejalashtirish bilan bog'liq hodisa, balki refleksiya mohiyatini kasbiy faoliyatni optimallashtirish maqsadida ham qollanadi. Ba'zi olimlarning fikricha, refleksiya - asrlar davomida o'qituvchining kasbiy faoliyatida to'planib kelingan tajribalarida, uning xulq-atvori, muloqot madaniyati, tafakkurida yig'ilgan eski andozalarni, kamchiliklarni bartaraf etish

imkoniyatini beradi (G.F.Pojmelkina, E.Yu.Koloshina, E.V.Frolova). O'qituvchining kasbiy refleksiyasiga pedagogik fikrlashning zarur tarkibiy qismi sifatida qarash mumkin, u o'qituvchiga o'z kasbiy faoliyatiga tahliliy yondashishni, o'zining pedagogik faoliyatdagi o'rnini aniqlash va rejalashtirilayotgan ishlarda ijobiy natijalarga erishish uchun pedagogik faoliyatni maqsadli o'zgartirishning optimal yo'llari va konstruktiv vositalarini topish imkoniyatini beradi. Refleksiyaning kasbiy qiyinchiliklarni yengishdagi rolini o'rgangan V.A.Metayevaning ishlari hozirgi kunning eng dolzarb tadqiqotlaridan biri sanaladi. Olima refleksiyaning rivojlanganlik darajasi «o'qituvchining kasbiy faoliyatidagi qiyinchiliklarni samarali hal qilishning asosi bo'lmish» pedagogik mahorat natijasida muvaffaqiyatlarga erishishiga bogliq, degan xulosaga keladi. Biroq, bizning fikrimizcha, o'qituvchi pedagogik faoliyatida muvaffaqiyatlarga erishishi unda refleksiyaning mukammal rivojlanganlik darajasini belgilamaydi, aksincha ta'lim-tarbiyada o'qituvchining muvaffaqiyatga erishishi, o'z faoliyati natijalaridan qoniqishi, o'qituvchining shakllangan kasbiy pedagogik refleksiyasiga bog'liq. Pedagogik refleksiya o'qituvchiga o'z-o'zini kasbiy jihatdan takomillashtirish manbalarini o'z bilimi va imkoniyatlaridan izlab topishda ko'maklashadi hamda uning rivojlanishini ta'minlaydi. Inson psixikasi ichki tizimlari tashqi ijtimoiy faoliyat strukturasi qizg'in o'zlashtirish jarayonida shakllanishini, tashqi faoliyatning ichki faoliyatga o'tishini ta'minlaydigan interiorizatsiya (tashqi omillarning ichki omillarga olishi) nazariyasiga (P.Jane, J.Piaje, A.Vallon, A.A.Leontev va boshqalar) asoslanib, aytish mumkinki, kasbiy refleksiyaning rivojlanish muammosi o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirish asosi sifatida o'rganiladi.

O'qituvchining refleksiv individualligi modelini yaratishni hozirgi kunda ko'plab olimlar taklif qilmoqdalar. Ma'lum pedagogik - psixologik sharoitlarda bo'lajak o'qituvchining shaxsiy kasbiy o'z - o'zini o'rganishini talqin qilishi boshlang'ich nazariy asos va jadval vazifasini o'taydi. Bo'lajak o'qituvchining professional refleksiyasini oliy pedagogik ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya jarayonini individualizatsiyalashtirish asosida rivojlantirish mumkin. Kommunikativ va shaxsiy refleksiyaning o'rganishini o'rgangan V.A. Krivosheevning ta'kidlashicha, o'qituvchi o'z faoliyatida pedagogik mahoratni o'zlashtirgani sari hamkasblari va o'quvchilar u haqida nima o'ylashlarini ancha yaxshi tushuna boshlaydi, chuqur o'zlashtirilgan bilim va pedagogik mahorat tufayli o'qituvchi o'z-o'zini baholashga kirishadi. Kommunikativ refleksiya shaxsiy refleksiyaning mazmunini, tizimini va aynan bir-xilligini belgilaydi, - degan xulosaga keladi muallif. Ba'zan pedagogik kommunikatsiyada ro'y beradigan uzilishlar, ya'ni o'quvchilar jamoasidagi faoliyatni «tushunmaslik holatlari» tufayli davom ettira olmaslik, pedagogik faoliyatdan refleksiv chiqishga olib keladi, zero ikkinchi o'qituvchi, birinchisining faoliyati mazmunini

anglay olmaydi va natijada ularning ikkalasi ham nizo sabablarini tahlil qilishlariga to'g'ri keladi. Individual refleksiya, individlar aro refleksiyaning alohida maxsus shakli, deb hisoblaydi ba'zi olimlar. A.A.Bizyayeva o'qituvchining kasbiy refleksiyasidagi o'ziga xos jihatlarni o'rganar ekan, diqqatini o'qituvchi refleksiyasining boshqa inson faoliyatini tahlil qilish va anglash, shuningdek o'zini tahlil qilish va o'z - o'zini baholash zaruriyati bilan bog'liq bo'lgan asosiy omillariga qaratadi. O'qituvchilarning intellektual refleksiya darajasi ularning kasbiy refleksiyasiga bevosita emas, balki uning mahorat komponentlari orqali bilvosita bog'liq. Bu intellektual refleksiyani o'qituvchilarning kasbiy refleksiyasi rivojlanishi uchun asos sifatida baholash imkoniyatlarini beradi. Bizningcha, bular o'qituvchining uzluksiz kasbiy o'sishini ta'minlash uchun tayanch sifatlar sanaladi. Refleksiv qobiliyat o'qituvchiga pedagogik bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotda undan foydalanish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

XULOSALAR.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda refleksiv yondashuv texnologiyalarni joriy etish kasbiy refleksiyaning rivojlanishi, buning natijasi o'laroq, shaxsning faoliyat xususiyatlari bilan balgilangan refleksiv qirralari shakllanishini ta'minlaydigan ma'lum sharoitlar, vaziyatlarni yaratish zaruriyati haqida xulosa qilish imkoniyatini beradi. Shunday qilib, olimlarning tadqiqotlariga tayanib, ta'kidlash mumlanki o'qituvchining kasbiy pedagogik mahoratini rivojlantirish muammosini faqat uning kasbiy refleksiyasini takomillashtirish asosida hal qilish mumkin. Kasbiy pedagogik refleksiya nafaqat kasbiy faoliyat, balki, bilim, ko'nikma va malakalarning o'sishini ta'minlaydi hamda ushbu faoliyatni takomillashtirish asosi ham sanaladi. Har qanday o'qituvchi o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirishga hatto juda kuchli intilishi bo'lsa ham, o'zining shaxsiy rivojlanish dasturini maxsus malakalarsiz belgilay olmaydi, bu pedagogik faoliyatdagi muvaffaqiyatga erishish, o'qituvchining o'z ustida ishlashga tayyorgarligi, uning o'z-o'zini tahlil qila olishi, o'z-o'zini tashhishlash qobiliyatining qanchalik shakllanganligi bilan bog'liq.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947- sonli Farmoni. <https://lex.uz/>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.<https://lex.uz/>
3. Barkamol avlod-O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1997.
4. Baturin S.O., Maktab ta‘limidagi zamonaviy innovatsion texnologiyalar, – http://www.sch130.nsc.ru/people/staff/sovet/BaturinSO_170308.rtf.
5. Begmurzayevich, D. B. (2022). O‘QUVCHILARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. Ijodkor o‘qituvchi, 2(20), 52-59.
6. Djalalov, B. B., Mirzaahmedova, S. N. Q. (2022). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QITUVCHILARIDA REFLEKSIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(12), 68-80.
7. Карпов А. В. Рефлексия в структуре метакогнитивной организации субъекта // Рефлексивные процессы и управление. 2004. № 1.